

Олга Савић, Милена Спасовски*

НАРТЕ КОРИШЋЕЊА ГРАДСКОГ ПРОСТОРА ПОЖЕГЕ, АРИЉА И ИВАЊИЦЕ**Функционалне одлике и промене**

Урбанизација и индустријализација су послé другог светског рата снажно захватиле нашу земљу, што је довело до интензивних промена у градским насељима Србије. Србија, сељачка земља, имала је све до последњег рата само неколико већих градских насеља, а варошице, мањи центри градског типа, су вршиле улогу градова. Таква три насеља градског типа, која су била сресна средишта, трговачки и занатски центри, били су и Пожега, Ариље и Ивањица. Сва три насеља лезе у долини Моравице, притона Западне Мораве, на незнатној међусобној удаљености. Ова област је доста изолована тако да је са осталим крајевима Србије везана уздужним путем уз моравску долину, који у долину Западне Мораве избија код Пожеге. Други пут који везује моравички крај са поморављем Западне Мораве је пут преко Драгачева (Ивањица—Гуча—Чачак), који још није у целини покривен савременим коловозом. Тако је пут долином Моравице значајнији, поготово што истовремено представља и везу са новоподигнутом пругом Београд—Бар. Пожега је важна железничка станица на овој прузи и раскрсница, јер се овде прузи Београд—Бар припаја са истока крај западноморавске пруге Сталаћ—Чачак—Пожега.

Положај ових насеља је значајан фактор њиховог и функционалног развоја, као и употребе градског простора у њима. Положај сваког од њих је посебно карактеристичан. Пожега се налази на излазу моравачке долине у долину Западне Мораве, друмска је и железничка раскрсница. У њој се укрштају западноморавски и пут долином Скрапена који води на север према Косјерићу, односно пут долином Моравице, који води на југ према Ивањици. Овај, по много чему, кључни положај Пожеге утицао је не само на њен општи и функционални развој него и на коришћење градског простора у овом насељу, што је и главни предмет проучавања.

Јужније од Пожеге, на месту где Велики Рзав притиче са запада у Моравицу, настало је друго средиште Ариље, најмање од три градска насеља и са најмањом зоном утицаја. Поред моравичког пута, за Ариље је значајан и пут долином Великог Рзава који за њега везује високо подручје западно од долине Моравице. Овај положај Ариља одразио се такође на развијеност градског простора и његову искоришћеност.

Ивањица се назали подно Голије, Мучња, Јавора и Чемерна и има иза себе просторно планинско подручје чије се воде саливају у Моравицу. И она је

* Dr., виђји знан. сод., Географски институт Јован Цвијић, SANU, 11000 Београд, глеј извлек на канцу зборника.

* Mr. asis., Географски институт Јован Цвијић, SANU, 11000 Београд, глеј извлек на канцу зборника.

раскрсница два пута моравичног и пута за Драгачево, односно Поморавље Западне Мораве. Ованав положај је утицао, пре свега, на њен издужен облик а затим и на коришћење њеног градског простора.

Удаљеност између Пожеге и Ариља је оно 20 километара, а одстојање између Ариља и Ивањице близу 30 километара. И поред тога што су ова три насеља доста близу једно другом ипак се стално развијају од ослобођења Србије од Турана. У почетку постају управна средишта ослобођене Србије, па се затим развијају као трговинско-занатска, касније и као културно-просветна средишта, стварајући око себе мању зону утицаја, а истовремено лежећи у утицајној зони два већа градска насеља Титовог Ужица и Чачка. Њихов развој није застао ни у новом комуналном систему, него је, под утицајем опште политике индустријализације и урбанизације, доживео прогрес. Тако је дошло до интензивнијег развоја досадашњих и до нових функција у сва три насеља. То се одразило на развој ових градских средишта и изменило коришћење градског простора у њима.

Њихов напредан прати бројчани пораст становништва, како самих градова тако и њиховог гравитационог подручја, што показују подаци пописа од 1948—1971. (Табела 1).

Табела 1. Бројно кретање становника градских центара и њиховог општинског подручја у периоду 1948—1971. године²

Општина Град	Број становника				Индекс пораста 1971/48.	Број насељених места у општини
	1948.	1953.	1961.	1971.		
Пожега						
општина	31014	31741	32382	33804	109,0	41
град	2249	2710	4049	8503	378,1	
Ариље						
општина	20316	20882	20001	19581	96,4	23
град	785	1066	1328	3164	403,1	
Ивањица						
општина	32566	34534	34291	39233	120,5	48
град	1532	1829	2082	5507	359,5	

Четири пута већи број становника у Ариљу и 3,5 и 3,7 пута у Ивањици и Пожеги у овом периоду јасно указује да је проширење територије утицало и на измене у начину коришћења градског простора. Промене у бројном кретању становника општина, односно њихових гравитационих подручја, делују и на територијални раст и разлике које се јављају у искоришћавању градског простора. У Пожеги и Ивањици видљив је пораст градског и становништва њиховог гравитационог подручја. У Ариљу, за разлику од њих, интензиван је раст градског, а онда становништво његовог гравитационог подручја.

Сви напред поменути разлози утицали су да се посебно приступи изучавању пораста градске територије ових насеља, као и начина њеног искоришћавања. У ту сврху израђене су карте коришћења земљишта према методама и начину картирања у светској географији градова, а посебно у Холандији.

Ради утврђивања промена и међусобног упоређења направљене су две карте коришћења градског простора Ариља и по једна карта Пожеге и Ивањице. Карте су резултат снимања на терену обављеног 1977. године, када су на плано-

вима насеља забележени начини коришћења градских површина. Друга карта Ариља приказује употребу градског простора пре другог светског рата, што омогућује и утврђивање промена насталих у коришћењу градског простора у два различита временска периода.

Теренско картирање је вршено на плановима насеља у размери 1:2500. Категоризација употребе градског простора указује и на његово функционално диференцирање. Због тога се на оваквим картама најчешће издвајају стамбени, стамбено-пословни, индустријски, трговинско-занатски, простори намењени саобраћају и отворени простори — неизграђени или намењени рекреацији и слично. Врло често се издваја пословни центар града (city) као део простора који се користи мешовито (miscellaneous).¹

Настојало се да се ова категоризација примени на ова три насеља. Тако је на картама цео градски простор приказан у седам одређених категорија и то: стамбени, пословни, стамбено-пословни, привредни, друштвено-јавно-управни, отворени и саобраћајни простор. Поред њих карте садрже и осму категорију — обрадиви и шумски простор, који окружује ова насеља.

Приступајући ованвој категоризацији стало се на гледиште да градски простор, углавном, може бити искоришћен за становање, за обављање друштвених или привредних активности, као и да у њему постоје отворени, неизграђени делови најчешће намењени рекреацији. Међутим, ове три основне категорије, које на први поглед најјасније деле градску површину и указују на њену основну намену, ипак се морају детаљније рашчланити и указати на њихово даље функционално издвајање.

Стамбена категорија — они делови града искључиво намењени становању — нису посебно издвајани на уже категорије. Без обзира да ли су то вишеспратне, приземне, стамбене зграде са вртovima или без њих и слично, функције су им углавном исте.

Пословни простор, намењен појединим градским функцијама (привредним, управним, јавним и сл.) морао се јасније издвојити. Дате су три категорије: пословни, стамбено-пословни и привредни простор. Као искључиво пословни категорисан је простор намењен трговини, занатству, угоститељству, банкама и другим сличним службама у граду, тј. привредном простору који се налази најчешће у центру насеља и који је врло често смештен заједно са стамбеним простором. Разлог за ованво издвајање је и развој ових насеља дугогодишњих трговинско-занатских центара. Због тога се уместо категорије мешовито или градски центар, која се иначе најчешће користи, овде издваја категорија пословног простора, а као међукаатегорија стамбено-пословних категорија.

До посебног издвајања категорије привредног простора, односно простора намењеног искључиво одређеним привредним делатностима, дошло је због тога што су зграде индустријских постројења и других производних предузећа најчешће издвојене од стамбених делова и наменски подизане. На њихово издвајање у посебну категорију утицало је и то што су ови привредни простори настали углавном после другог светског рата и представљају нове, сасвим специфичне делове градске територије.

Ова насеља су дуго времена била управни центри а зграде намењене овој њиховој функцији су махом издвојене, не користе се у друге сврхе и представљају прве грађевине наменски подизане у овим варошицама. Због тога је издвојена посебна категорија друштвено-јавно-управних простора. У њему је и простор намењен здравству, култури и школству.

Категорија отворен простор није детаљније рашчлањавана, јер поред неискоришћених површина, паркова, гробља, пијаца и мањих спортских терена готово да и нема других подкатегорија. Слично је и са саобраћајним простором.

Оваква категоризација простора у Пожеги, Ариљу и Ивањици показала је промене у њиховом територијалном развоју, ширењу територије и њеној диференцијацији, као и промене њихових функција.

У сва три насеља су, пре свега, уочљиве промене у величини предратног и садашњег градског простора. Оне се виде на картама (1—4) и у табели 2.

Табела 2. Величина и однос предратног и постојећег градског простора*

Град	Предратни градски простор у м ²	Данашњи градски простор у м ²	Индекс пораста
Пожега	490 400	7 752 800	1580,9
Ариље	819 434	4 396 000	536,5
Ивањица	227 200	2 990 130	1316,1

Из карата и табеле 2 се види да је највише порасла територија Пожеге — скоро 16 пута. За ограничавање градске територије Пожеге пре рата коришћен је авионски снимак (3, 79). На снимку се види изграђена градска територија, што не представља целонупни градски атар, јер је и тада већи обрадиви простор био око града. Атар Пожеге је данас највећи зато што лежи у пространој котлини и има највише могућности за ширење.

Ариље је најмање порасло иако је његова територија пет пута већа него пре рата (Табела 2). Предратна територија је ограничена према плану објављеном у књизи Б. Којића (4, 125), где такође није обухваћен цео тадашњи градски атар. Овако ограничено старо Ариље је било двоструко веће по површини од предратне Пожеге, а близу четири пута веће од Ивањице. Атар Ариља је данас скоро упола мањи од атара Пожеге, а само 1,5 пута већи од Ивањице. Пожега и Ивањица су успорила развој Ариља, ограничила ширење његове сфере утицаја, а то је посредно деловало и на раст његове територије.

Предратни изглед Ивањице утврђен је према плану из 1933. г. (3, 121) и не представља цео ивањички атар него само изграђени део насеља. Ивањица се и данас пружа на знатно мањем простору од Пожеге и Ариља иако је близу 13 пута већа него пре рата. Главни узрок је то што је моравичка долина најужа у горњем тону, те су могућности за ширење насеља знатно ограничене.

Прва промена која се уочава у сва три града је пораст градског простора. Анализа израђених карата показује и остале промене у коришћењу градског простора ових насеља.

Табела 3 показује димензије појединих простора, односно њихово опадање или пораст.

Ново Ариље заузима скоро пет пута већу територију него старо, а остале категорије простора издвојене на картама су у другачијим, различитим односима, како међусобно, тако и у односу на укупну територију.

Данашњи стамбени простор је близу шест пута већи нело пре рата. Овај је простор у Ариљу највише порастао, али је његово учешће у укупној површини атара веће за само 1,8 %.

* Ове вредности су добијене мерењем на картама.

Табела 3. Величине и односи појединих категорија простора Ариља пре рата и данас*

Категорије простора	Ариље пред II светски рат		Ариље данас		Индекс пораста
	површина у м ²	%	површина у м ²	%	
УКУПНИ	819 434	100,0	4 396 000	100,0	536,5
Стамбени	188 800	23,0	1 089 600	24,8	577,1
Пословни	49 600	6,1	27 464	0,6	55,4
Стамбено- пословни	12 000	1,5	17 200	0,4	143,3
Привредни	—	—	194 266	4,4	—
Друштвено- јавно-управни	11 200	1,4	55 200	1,3	492,9
Саобраћајни	121 333	14,8	359 200	8,2	296,0
Отворени и обрадиво- шумски	436 501	53,2	2 653 070	60,3	607,8

Пословни простор је, међутим, пре рата имао већу површину, а истовремено је и процентуално више учествовао у укупној површини. Предратно Ариље је било живо трговинско - занатско средиште. Данас је тај простор упола мањи, што указује на квантитативне и квалитативне промене трговинско - занатског значаја. Истовремено може се рећи да је овај простор недовољан за данашње Ариље и да се, можда, недовољно гради. Дон је пре рата овај простор био концентрисан дуж главне улице, данас је видљиво и његово распршивање широм градске територије, али још недовољно у појединим стамбеним деловима.

Минимално је и повећање процентуалног учешћа стамбено-пословног простора у укупној градској територији, иако је он данас нешто повечан. Језгра овог простора јављају се данас ван ужег градског средишта (чаршије), што раније није био случај.

Привредни простор, тј. индустријски простор у случају Ариља, није постојао пре рата. Појава овог простора указује на квалитативну промену у привреди града и појаву нове функције. Овај простор чини 4,4 % укупне градске територије и смештен је на ободу данашње изграђене површине, дуж транзитног пута, а у облику просторно већих комплекса.

После стамбене површине у Ариљу је највише порастао друштвено-јавно-управни простор и он је данас близу пет пута већи него пре рата. Међутим, учешће овог простора у укупној градској површини било је пре рата минимално веће. И овде је дошло до квалитативних промена: пре рата то је био административно-управни, судски и школски простор, а данас је ту и простор намењен здравству, као и простор изграђен за друштвене и остале јавне функције везане за комунални систем. Пораст и квалитативне промене овог простора указују и на промене функција овог општинског и привредног средишта.

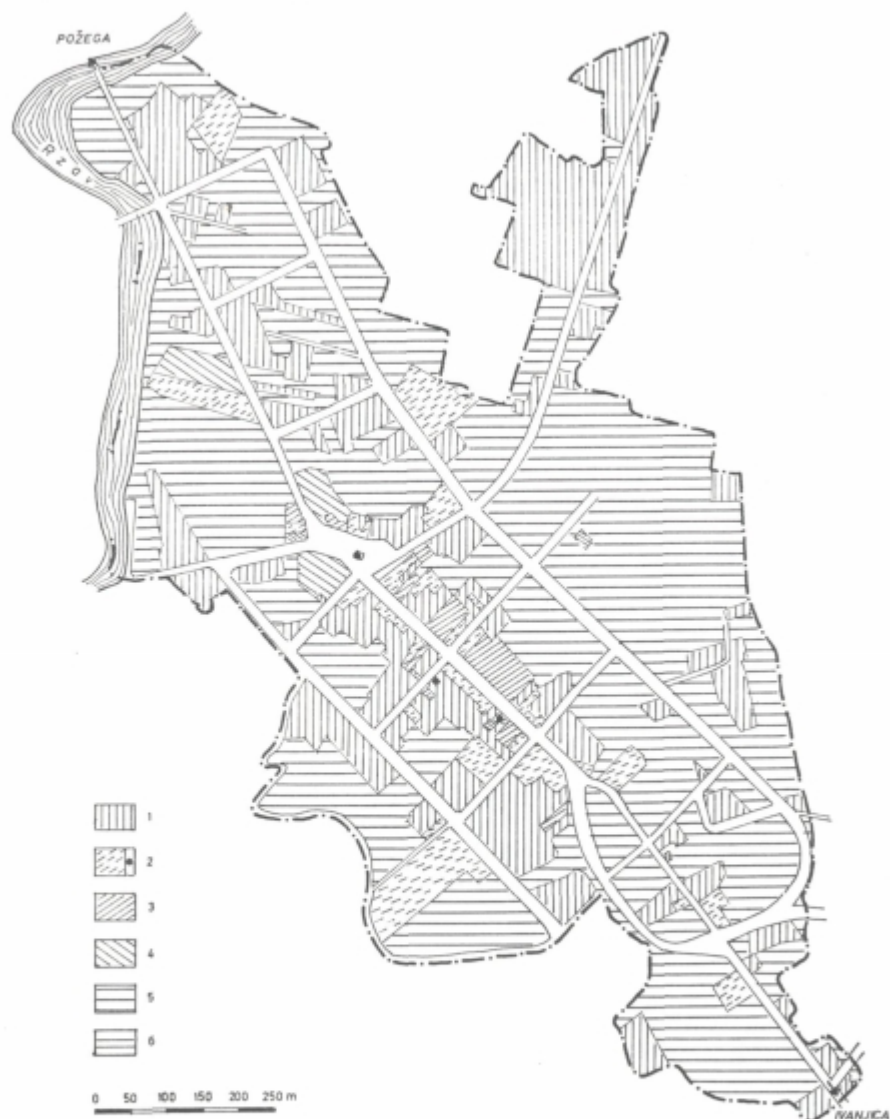
Саобраћајни простор следи по индексу пораста иза друштвено-јавно-управног. Ове површине су близу три пута веће него пре рата, док је њихово учешће у укупној површини града знатно опало и износи 8,2 %.

Предратно Ариље је имало много више неизграђених површина у односу на данашње насеље. Нема сигурних података шта је било обрађено а шта је био прави отворен простор према датој категоризацији. Због тога су, ради поређења, обрадиво-шумски и отворен простор дати заједно. Из табеле 3 се види да

* Ове вредности су добијене мерењем на картама.

је овај простор шест пута већи него пре рата и да је процентуално најзаступљенија категорија (60,3 %).

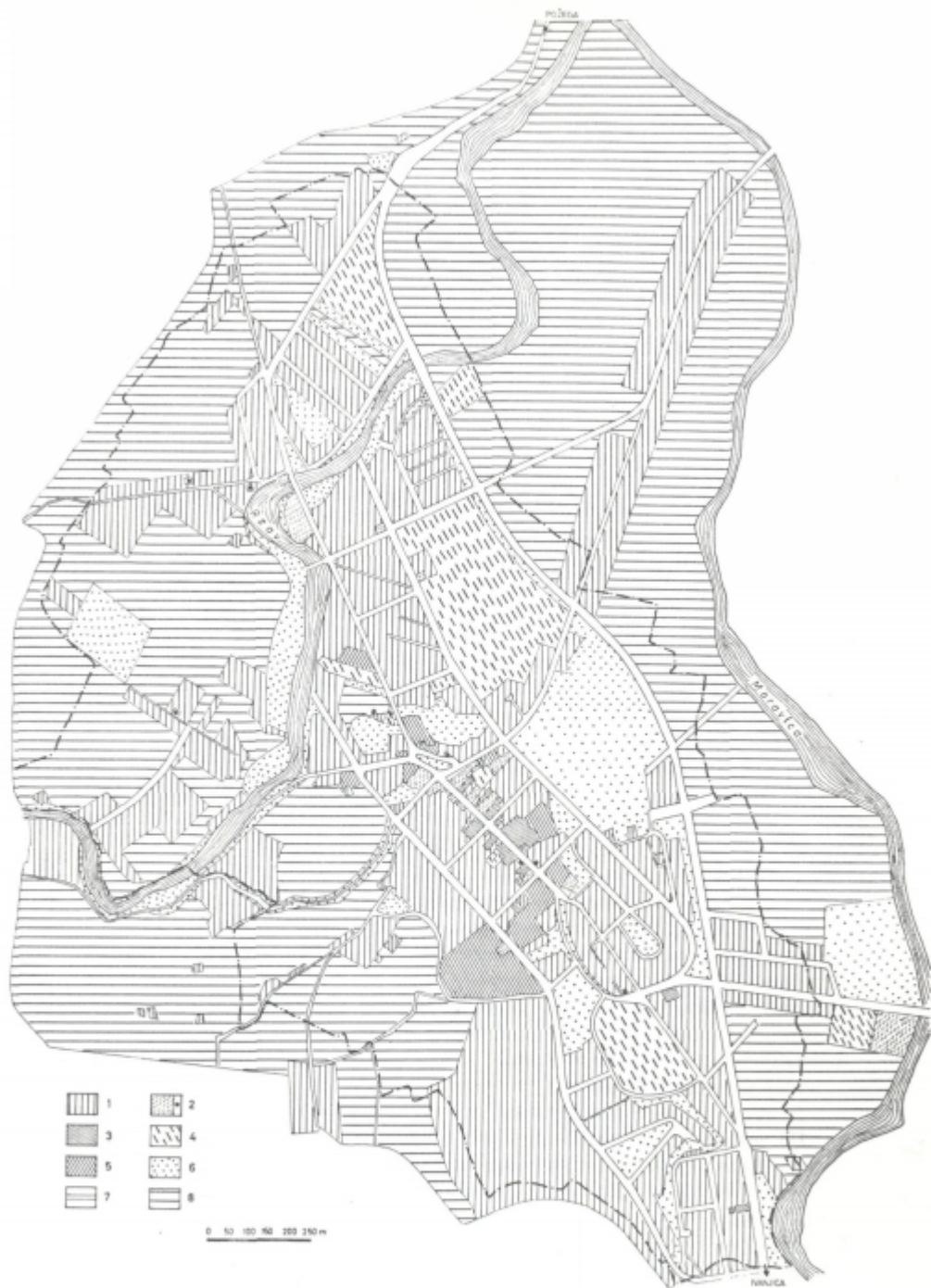
Упоређењем карата коришћења градског простора Ариља пре рата и данас (Карта 1 и 2) долази се до следећих закључака:

АРИЉЕ

Карта коришћења градског простора пре рата

1. стамбени простор
2. пословни простор
3. стамбено-пословни простор
4. друштвено-јавно-управни простор
5. отворени и обрадиво-шумски простор
6. саобраћајни простор

АРИЈЕ

Карта коришћења градског простора

1. стамбени простор	5. друштвено-јавно-управни простор
2. пословни простор	6. отворен простор
3. стамбено-пословни простор	7. саобраћајни простор
4. привредни простор	8. обрадиво-шумски простор

- Повећан је знатно градски атар што је променило учешће појединих категорија простора у укупној површини.
- Највећи је пораст стамбене површине града и она је данас компактнија и са мање отвореног простора.
- Опао је пословни простор што указује на његов успорен темпо развоја. Овај простор, као и стамбено-пословни који је претрпео незнатне промене, има данас мања језгра ван уже градске чаршије.
- Јавља се нови привредни простор карактеристичног положаја, што указује на најважније промене у функцијама насеља.
- Друштвено-јавно-управни простор је увећан и квалитативно измењен појавом нових непривредних функција (здравство, друштвене организације).
- Повећан је саобраћајни простор и квалитативно измењен мада је његово учешће у укупној површини опало.

— Веома високо учешће обрадиво-шумског и отвореног простора, уз преовлађивање првог и пре рата и данас, показује још увек недовољну урбанизацију Ариља.

Основни фактори ованвих промена су:

Положај Ариља у односу на два суседна центра, Пожегу и Ивањицу, и на веће регионалне центре, Ужице и Чачак, успорио је темпо урбанизације насеља и умањио сферу његовог утицаја. Отуда се као последица јавља недовољно развијен пословни простор у граду и знатне обрадиво-шумске површине.

Колико положај насеља, пораст становништа, степен урбанизације, интензитет саобраћаја и привредни и општи развој делују као фактори промена у коришћењу градског простора види се из упоређења карата данашњег искоришћавања простора у Пожеги, Ариљу и Ивањици (Карте 2, 3 и 4).

Сва три насеља карактерише високо процентуално учешће обрадиво-шумског простора у укупној градској територији (Табела 4).

У Пожеги је нарочито високо учешће обрадиво-шумског простора у укупној територији (65,6%), док је у Ивањици најниже (41,8%). Ово говори о ниском степену урбанизације ових насеља и значајној пољопривредној функцији у њима, мада се у савременим условима њихов привредни значај много изменио. У Ивањици је овај простор најмањи, јер је ту и долина Моравице најужа, нагиби знатно већи, те доминира шумски простор који погодује развитку туристичке функције. Овај простор је на периферним деловима градова, и недалеко од њихових центара, али није више тако утнан у само градско језгро, као што је то било у предратном Ариљу (Карта 1).

Сви остали окарактерисани простори, издељени у 7 категорија, заједно чине 1/3 укупне површине Пожеге, око 1/2 Ариља и нешто испод 1/2 атара Ивањице.

Карактеристике и димензије појединих категорија простора различите су и у апсолутним и у релативним износима у Пожеги, Ариљу и Ивањици.

После обрадиво-шумског простора у сва три насеља је на првом месту стамбени простор, и то због великог прилива становништа после рата. Овај простор је релативно највећи у Ивањици и чини око 1/3 градске територије, док је у Ариљу 1/4, а у Пожеги свена 11,6% укупне градске територије. Оволико учешће стамбеног у укупном простору Ивањице и Ариља је због знатне приватне градње која захвата веће површине у односу на стамбене блокове. У Ивањици се приватни стамбени простор користи и за туристичку привреду, што такође појачава стамбену градњу. За разлику од Ариља и Ивањице у Пожеги су бројније друштвене стамбене зграде, те се стамбени простор, при ованвој површинској анализи, чини мањи него што је у ствари.

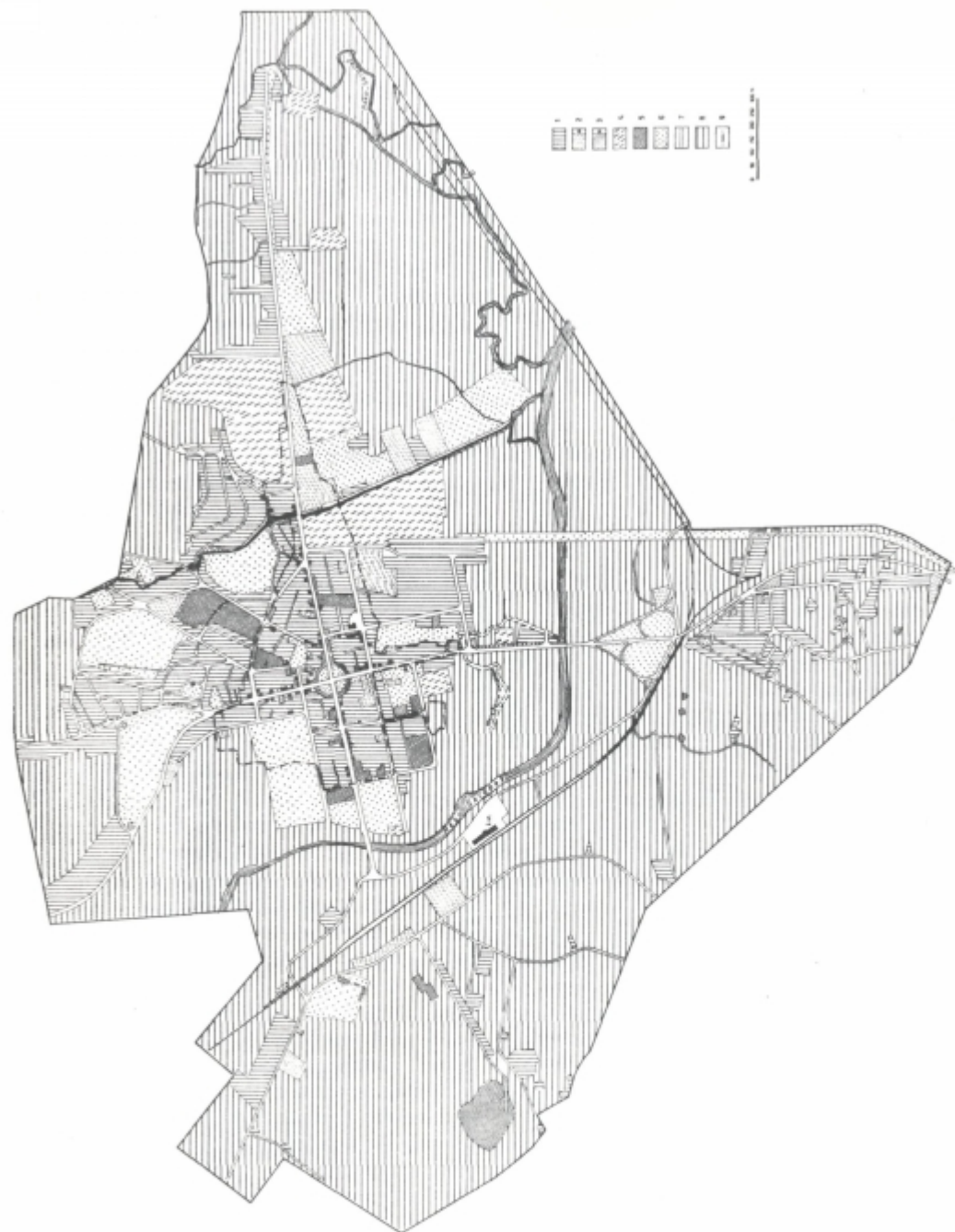

ПОЖЕГА

Карта коришћења градског простора

1. стамбени простор	6. отворен простор
2. пословни простор	7. саобраћајни простор
3. стамбено-пословни простор	8. обрадиво-шумски простор
4. привредни простор	9. граница Пожеге пре рата
5. друштвено-јавно-управни простор	

ИВАЊИЦА

Карта коришћења градског простора

1. стамбени простор	6. отворени простор
2. пословни простор	7. саобраћајни простор
3. стамбено-пословни простор	8. обрадиво-шумски простор
4. привредни простор	9. граница Ивањице 1933. године
5. друштвено-јавно-управни простор	

Табела 4. Величине и односи појединих категорија простора у Понеги, Ариљу и Ивањици данас*

Категорије простора	Пожега		Ариље		Ивањица	
	површина у м ²	%	површина у м ²	%	површина у м ²	%
УКУПНИ	7 752 800	100,0	4 396 000	100,0	2 990 130	100,0
Стамбени	897 600	11,6	1 089 600	24,8	974 400	32,6
Пословни	163 200	2,1	27 464	0,6	57 600	1,9
Стамбено-Пословни	19 200	0,2	17 200	0,4	22 400	0,7
Привредни	306 400	3,9	194 266	4,4	23 200	0,8
Друштвено-јавно-управни	108 800	1,4	55 200	1,3	95 200	3,2
Отворени	652 000	8,4	392 159	8,9	406 400	13,6
Саобраћајни	527 200	6,8	359 200	8,2	162 400	5,4
Обрадиво-шумски	5 078 400	65,6	2 260 911	51,4	1 248 530	41,6

Правци ширења стамбених делова такође се разликују. Иако су Ариље и Пожега у снатно пространим долинским деловима имају могућности да шире стамбени простор у свим правцима. Отуда се у Понеги јавља ново насеље јужно од Скрапена, пута и пруге у правцу Ужица. Истовремено се Пожега шири дуж путева за Чачак, Косјерић и Ариље. Слично је и у Ариљу. Ширење стамбеног простора у Ивањици ограничено је узаном долином Моравице и стрмим нагибима, те се Ивањица шири само на северу и југу, на обема долинским странама, док је пре рата била, углавном, западно од реке.

Отворен простор је на другом месту по релативном учешћу у градској територији. Он је најизразитији у Ивањици (13,6%), а подједнако је заступљен у Понеги и Ариљу (око 8%). Сразмерно веће површине овог простора у Ивањици су услед конфигурације терена, јер је знатан проценат стрмих терена непогодан за градњу. Треба подвући и то да је у овим насељима највећи део отвореног простора у ствари неизграђен простор, пијаце и гробља а не простори намењени рекреацији (паркови, спортски терени и сл.). Рекреативни простор се тек почиње стварати, јер су обрадиве површине до недавно допирале до центра насеља, те су и потребе за рекреативним просторима биле мање (Карта 1).

Саобраћајни простор је трећи по учешћу у укупној градској територији у сва три насеља. Апсолутно је највећи у Понеги мада заостаја за Ариљем по процентуалном учешћу у укупној територији, и то због великог пространства обрадивих површина у градском атару. Највећа површина саобраћајница у Понеги одраз је њеног значаја као друмске и железничке раскрснице. Новоизграђени пут Ивањица—Пожега, повећао је учешће саобраћајног у укупном простору Ариља.

Привредни простор је развијенији у Понеги и Ариљу (3,9% и 4,4%). Незнатни привредни простор у Ивањици последица је њеног положаја и недостатка површина погодних за индустријска постројења. Због тога је индустрија ове општине изграђена у приградским насељима, Прилине на северу и Бедина

* Ове вредности су добијене мерењем на картама.

варош на Југу. Други фантор је њен савремени туристички развој. По апсолутној вредности је овај простор највећи у Пожеги, због њеног раније започетог индустријског развоја. Ови простори се, иначе, јављају после другог светског рата и изграђени су у Ариљу дуж транзитног пута Пожега—Ивањица, а у Пожеги дуж пута и пруге према Чачку.

Друштвено-јавно-управни простор је апсолутно највећи у Пожеги, а по релативном учешћу на првом месту је Ивањица (3,2% градске територије), где је здравствено-лечилишни центар.

Пословни простор је нешто изразитији у Пожеги и Ивањици, око 2% градске територије, док је у Ариљу само 0,6%. Ово је последица његовог положаја између Пожеге и Ивањице, што је умањило његову утицајну сферу, као и потребу за пословним простором. Овај простор је и данас у градској чаршији. Квалитативне промене у занатству учиниле су да се и овде јави потреба за већим пословним површинама изван чаршије. С друге стране ширење стамбених делова пратила је појава нових пословних простора, углавном продавница.

Стамбено-пословни простор је у сва три насеља незнатно заступљен. И он се, углавном, налази у раније изграђеној градској чаршији, тако да нема већих могућности за ширење. У новијем периоду и он се јавља у новим стамбеним рејонима, мада недовољно.

Овако различито стање и заступљеност појединих простора у овим градовима указује на извесне разлике у њиховим функцијама. Ивањица се издваја по специфичној туристичко-рекреативној функцији, док су Пожега и Ариље изразитија индустријска и привредна средишта. Осим тога Пожега, као саобраћајни центар и раскрсница, има и најразвијенији пословни простор што је чини јачим трговинско-занатским средиштем.

ЛИТЕРАТУРА

1. а) Luton field work 1969, Urban area studies, ITC Delft, 1969.
б) Dublin field work 1970, Urban area studies, ITC Delft, 1970.
2. Попис становништва 1961., књига X, Савезни завод за статистику, Београд 1965.; Попис становништва и станова 1971., књига VIII, Савезни завод за статистику, Београд 1973.
3. Б. Максимовић: Урбанизам у Србији, Београд 1938.
4. Проф. арх. Б. Ђ. Којић: Варошице у Србији XIX века, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1970.

Olga Savić, Milena Spasovski

THE URBAN LANDUSE MAPS OF POŽEGA, ARILJE AND IVANJICA

— Functional characteristics and changes —

Urbanization and industrialization that spread rapidly in our country after World War II changed three provincial towns in the valley of Moravica which had been developing as administrative- official and trade- handicraft centres of their spheres of influence.

Making of the urban landuse maps is a try to establish the changes in that area. For that purpose the area is divided into seven categories: residential,

business offices, mixed (residential-business offices), productive or industrial, social-public-administrative, open space and the traffic area. The eighth category is agricultural and forest area that surrounds the urban territory of these settlements. The usual categorization is adapted to the conditions in our towns.

For Arilje, the settlement in the midst, two maps of the pre-war and contemporary landuse are made. The analysis of these two maps and measurements done on them are represented in table 3 and they show the greatest spreading of residential areas, traffic space and occurrence of new industrial area. This is the effect of the intensive immigration of the population, the significance of industry in this region as well as the changes in the intensity of traffic.

The analysis of the maps of the three settlements and the measurements of the certain areas shown in table 4 relates that agricultural and forest grounds, surrounding these settlements, covers almost half of their district, which shows the low level of urbanization of these settlements, although in contemporary conditions, when their industrial growth has changed. The fact that remaining space in Požega is 1/3, in Arilje 1/2 and in Ivanica more than 1/2 of urban territory proves that in these settlements urban functions are underdeveloped.

The residential area has increased most in all the settlements because of the great immigration of the population. Open and traffic surfaces have the second highest rate of increase: they have widened their territory and have changed in quality (the recreative areas and modern roads).

The relationships of productive (industrial), social-public-administrative and business offices surfaces have shown the difference between Ivanjica — tourist and health resort — and Požega with Arilje, significant economic centres. The business offices surfaces, whose has remained in the central parts (čaršija) has started spreading in new residential parts too. The remarkable business offices surface in Požega, which is a railway and highway crossroad, makes place for a significant trade-handicraft centre.

Urban landuse maps show the functional features and differences. They give the possibility to research the intensity and level of development of some urban functions only partly, but at the same time they point out other factors of such development, that is the significance of location, their distance, traffic network and its intensity, the immigration of population, occurrence of new functions, the influence of which has left a notable trace in the area of these settlements. The comparison of landuse maps in Arilje dating from two different periods has shown the dynamism and intensity of changes.